

EUCLIDIS ELEMENTA, vol. III, Liber X cum appendice, post I. L. Heibert edidit **E. S. Stamatis**. Leipzig, Teubner, 1972 ; in - 8°, XXXII - 236 p., relié.

La maison Teubner, Leipzig, continue à rééditer les textes des géomètres grecs dont les éditions antérieures commençaient à s'épuiser. Dans cette entreprise méritoire, elle a confié la nouvelle édition des *Éléments* d'Euclide à M. Évangelos Stamatis, dont on connaît l'infatigable sollicitude pour la conservation du patrimoine scientifique de la Grèce ancienne et la haute qualification pour l'analyse des textes mathématiques et la reconstitution, dans l'esprit des anciens, de raisonnements tronqués ou faussés par une tradition défectueuse. Éditeur d'un *Euclide* et d'un *Diophante* avec traduction en grec moderne, M. Stamatis poursuit, parallèlement à ce nouvel *Euclide*, une édition d'*Archimède*.

Le présent t. III contient le livre X des *Éléments*, couronnement des livres arithmétiques. Prenant, comme dans les deux tomes précédents, pour base de son enquête critique le texte établi par I. L. Heiberg, Teubner, 1885, M. Stamatis présente un texte très sûr, revu avec une acribie exemplaire. Dans la Préface, placée à suite de celle de Heiberg, il donne une explication originale, et très convaincante, de la composition du livre X en montrant que toutes les irrationnelles composées, présentées par Euclide, dérivent de relations métriques dans des triangles rectangles construits au moyen des irrationnelles les plus simples. Dans une suite de cinq tables, M. Stamatis nous démontre, en transcription algébrique et en se référant aux propositions du livre X, la naissance des différentes catégories d'irrationnelles à partir des données métriques de ces triangles rectangles. L'historien des sciences saura gré à M. Stamatis d'avoir fait précéder le texte d'Euclide d'une collection de *Testimonia* contenant, en plus des fameuses pages du *Théétète* de Platon — attestation la plus ancienne de la part qu'eût le jeune géomètre Théétète au classement des irrationnelles — des extraits d'Isocrate, d'Aristote, d'Héron d'Alexandrie, de Pappus et des Scholies au livre X.

Cette savante édition, présentée sous une forme maniable et élégante, sera appréciée, comme un instrument de travail indispensable, par les chercheurs s'intéressant aux théories des irrationnelles et des incommensurables dans la Grèce du IVe siècle avant J.-C. Philologues et historiens de la langue y trouveront des renseignements précieux sur la formation d'une terminologie très technique.

Ch. MUGLER

* * *

EUCLIDES, V, 1 Elementa XIV, XV Scholia in libros I - V, Post I. L. Heibert edidit **E. S. Stamatis**, Teubner 1977 Leipzig, σχ. 8μ. σελ. LXXXIX/243.

Τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου, ἐκδοθέντα διὰ τοῦ Οἴκου Teubner ὑπὸ τοῦ Heiberg πρὸ 100 σχεδὸν ἐτῶν, ἐχρῆζον ἐπανεκδόσεως. Ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τῆς Λειψίας τὴν ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἕλληνα καθηγητὴν Ε. Σ. Σταμάτην. Ἡδὴ ἐξεδόθησαν (εἰς τόμους τέσσαρας τὰ 13 βιβλία τῶν Στοιχείων, τὰ ὅποια εἶναι καὶ τὰ γνήσια βιβλία τοῦ Εὐκλείδου. Ὁ πέμπτος τόμος περιλαμβάνει δύο ἡμιτόμους, τὸν V,1 ἐπιμέλεια τοῦ καθ. Σταμάτη. Ὁ ἡμίτομος οὗτος περιλαμβάνει

τά βιβλία τῶν Στοιχείων XIV καὶ XV καὶ τὰ σχόλια τῶν βιβλίων I - V, ὁ μέλλων δὲ νὰ ἐκδοθῆ ἡμίτομος V,2 θὰ περιλαμβάνη τὰ σχόλια τῶν βιβλίων VI—XIII.

Τὰ ἐν τῷ ἡμίτομῳ βιβλία τῶν στοιχείων XIV καὶ XV συνεκδίδονται μὲν μετὰ λοιπὰ βιβλία τῶν Στοιχείων, ἀλλὰ δὲν ἔχουν γραφῆ ὑπὸ τοῦ Εὐκλείδου. Τὸ XIV ἔχει γραφῆ ὑπὸ τοῦ μαθηματικοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας Ὑψικλέους περὶ τὸ 150 μ. Χ. Ὁ ἐκδότης τῶν Στοιχείων τοῦ Εὐκλείδου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸ 350 μαθηματικὸς Θεῶν, πατὴρ τῆς φιλοσόφου Ὑπατίας, δὲν περιέλαβε τὸ βιβλίον τοῦ Ὑψικλέους εἰς τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου. Τὸ βιβλίον XV τῶν Στοιχείων εἶναι μεταγενέστερον, τοῦ 550 περίπου μ. Χ., ἄτε γραφὲν ὑπὸ μαθητοῦ τινος τοῦ μαθηματικοῦ καὶ μηχανικοῦ Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου, μαγίστρου τῶν Σχολῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μαθητὴς οὗτος εἰκάζεται ὅτι εἶναι ὁ Εὐτόκιος, ὁ γράψας καὶ τὰ Σχόλια εἰς τὸν Ἀρχιμήδην. Τὰ μὴ Εὐκλείδεια βιβλία XIV καὶ XV προσεκολλήθησαν εἰς τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου πιθανῶς κατὰ τὴν βυζαντινὴν Ἀναγέννησιν τῶν Γραμμάτων τὸν Θ' αἰῶνα.

Τὰ Σχόλια τῶν Εὐκλείδειων στοιχείων ἔχει περισυλλέξει ὁ Heiberg ἐκ τῶν διαφόρων κωδίκων δι' ἐργασίας σκληροτάτης. Προέρχονται ἐξ ἐπισημειώσεων ἐπεξηγηματικῶν εἰς τὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων. Ὅσοι ἔχουν γραφῆ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὸ κείμενον, φανερώνουν ὅτι ὁ γράψας ὁ ἴδιος, ὡς εἰδικὸς ἔγραψε καὶ τὰς ἐπεξηγήσεις, ἢ τὰς ἀντέγραψεν εὐρῶν ἤδη ταύτας σημειωμένας εἰς τὸ βιβλίον ἐξ οὗ ἔκαμνε τὴν ἀντιγραφὴν. Ἀλλὰ αἱ πλεῖστοι ἔχουν γραφῆ ὑπὸ ἐτέρας χειρὸς, διότι τὰ σχόλια τοῦ Εὐκλείδου προέρχονται ἀπὸ 52 διαφόρους χεῖρας γραφέων. Εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα σημειοῦται ἀπὸ ποῖον γραφέα τίνος κώδικος προέρχεται τὸ κάθε σχόλιον.

Τὸ ἔργον τῆς ἐπανεκδόσεως μὲ τὴν μέριμναν τοῦ περιορισμοῦ ἢ μᾶλλον τοῦ ἀποκλεισμοῦ παντὸς ἀβλεπτήματος εἶναι ἐπίπονον, ὁ Καθ. Σταμάτης ὅμως ἐκδώσας πληθὺν μαθηματικῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος δι' ἐκδοτικῶν οἴκων ἡμετέρων καὶ ξένων παρουσιάζει καὶ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ παρόντος V, 1 τόμου διὰ τοῦ Οἴκου Teubner τῆς Λειψίας ἓνα βιβλίον καθαρὸν καὶ σύγχρονον ποῦ θὰ εἶναι πολὺτιμον βοήθημα εἰς τοὺς μελετητὰς τῆς Γεωμετρίας καὶ τοῦ Εὐκλείδου.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ ΑΠΑΝΤΑ, ἀρχαῖον κείμενον, μετάφρασις καὶ σχόλια ὑπὸ Εὐαγγέλου Σ. Σταμάτη, Ἀθῆναι. Ἔκδοσις Τεχνικοῦ Ἐπιλητηρίου τῆς Ἑλλάδος, τόμος I, μέρη 2, 1970, τόμος II 1973, τόμος III 1974.

Τὰ Ἀπαντα ταῦτα τοῦ Ἀρχιμήδους εἰς τὸ ἀρχαῖον πρωτότυπον καὶ μετὰφρασιν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν εἶναι ἢ πλέον πλήρης ἐκδοσις τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου ἀρχαίου ἐπιστήμονος. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ πρώτου τόμου ἀρχίζει μὲ τὴν εἰκονογράφησιν τοῦ Ἀρχιμήδους, ἢ ὅποια περιλαμβάνει τὴν ἀπόδοσιν ἐννέα εἰκόνων, μωσαϊκῶν, μεταλλίων καὶ ἄλλων παραστάσεων τοῦ Ἀρχιμήδους. Ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ἐκτεταμένη εἰσαγωγὴ τοῦ Εὐκ. Σταμάτη, ἢ ὅποια περιέχει πληροφορίας περὶ τῶν διασωθέντων ἔργων τοῦ Ἀρχιμήδους (σελῆς 1 - 34). Σημαντικὸν τμήμα εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ α' τόμου περιλαμβάνει τὰς Μαρτυρίας (σελ. 35 - 289), εἰς τὰς ὁποίας συγκεντροῦνται ὅλαι αἱ ἀναφοραὶ εἰς τὸν Ἀρχιμήδην καὶ τὰ